

John Dewey och pragmatismen

Anders Hedin

1. Inledning

Låt mig tänka en plats, en tid. Runt ett slitet ekbord sitter en samling yngre herrar, bekvämt tillbakalutade i *armchairs* eller bläddrande i pappersark på bordet. "Kant ...", säger en, "Hegel ...", en annan. En tredje lutar sig fram över bordet: "Gudsögat ...", poängterar han med fingret mot taket, "Grunden ...", säger en fjärde och tar upp ett papper som fallit till golvet och räcker det till en femte. "Det Givna?" inflikar denne med en nick till tack. En sjätte knackar med sin pipa i bordet och säger: "Mina herrar, Charles har förberett ett litet papper om frågan, låt oss höra vad han har att säga". Platsen är Cambridge i New England och tiden strax efter amerikanska inbördeskrigets slut, året är 1874, höstmörker utanför, i rummet sprider en oljelampa ett svagt ljus genom molnet av tobaksrök och kastar deras diffusa skuggor, än här, än där. *The Metaphysical Club* har möte hemma hos William James. Charles (Peirce) sätter sig upp i stolen, greppar armstöden och lutar sig fram: "Mina herrar", säger han, "låt oss tänka *tvärtom*, ge upp grunden, liksom det givna, låt oss istället betrakta handlingen och låta konsekvenserna av våra handlingar leda oss till insikt ...".

Ungefär så tänker jag mig att samtalet på *The Metaphysical Club* fortskred. Charles Peirce (1839–1914) och William James (1842–1910) skulle båda komma att räknas som pragmatismens klassiker. En tredje, som inte var närvarande vid detta möte, var John Dewey (1859–1952). Dewey är i Sverige mer känd än Peirce och James, men den uppmärksamhet han tilldrar sig här bottnar kanske mer i hans passionerade engagemang för demokrati och utbildning än i hans filosofiska tänkande. Jag ska här försöka ge en översikt av hur den pragmatiska filosofin genomsyrar och bestämmer hans inställning till dessa frågor.

Bidraget disponeras så att jag i kap.2 ger *ett* perspektiv på den pragmatiska filosofin och spårar påverkan på Dewey bakåt, inte minst från hans närmaste föregångare Peirce och James, och vad som skiljer honom från dessa. Därvid tar jag upp tre centrala begrepp, nämligen sanning (*truth*), tro (*belief*) och erfarenhet (*experience*) och hur de förhåller sig till dessa. I kap. 3 och 4 tar jag upp Deweys syn på utbildning och demokrati, i den ordningen. I kap. 5 gör jag en avslutande bedömning av Deweys filosofiska tänkande, givetvis utifrån min egen begränsade läsning.

2. Den pragmatiska filosofin

2.1 Pragmatisterna om sanningen

Pragmatismen uppfattar jag som en förskjutning i uppmärksamhet från vad som är (absolut) sant till vad som (bara) är troligt, dvs. mer eller mindre sannolikt, som en vändning från tankens primat till handlingens, från fokusering på frågan vad som säkert finns (ontologiskt) till vad som *fungerar* (praktiskt). Det innebär givetvis inte att handling ersätter tänkande, men väl att konsekvenserna av handlingen vägleder tanken. Frågan är om pragmatismen också är en vändning från epistemologin, från frågan om *hur* man vinner kunskap om sanningen? Om därmed avses en absolut sanning (i idealistisk mening) så är svaret ja. Men jag menar att pragmatismen parallellt med en förskjutning mot ”sannolikt” och ”troligt”, mer eller mindre förtäckt, har en inriktning mot att komma *närmare* sanningen även om den är ouppnåelig. Den frågan fokuserar på metod.¹

Båda frågorna försvinner givetvis ut genom skorstenen om det inte finns någon sanning (i någon mening överhuvudtaget). Finns, existerar, överhuvudtaget någonting, allt tänkandes grundfråga. Cartesius övertygas om sin egen existens genom att tänka. Men hans svar visar bara att tänkandet finns. Cartesius grund håller inte, menar Peirce, är dessutom metodologiskt tveksam och leder filosofiskt till dualism, determinism och andra eländen.² Men framför allt, vi behöver inte någon sådan grund. Ta det som en självklar sak att något, det reella, liksom tänkandet, jag, vi, finns. Och det reella, liksom tänkandet, verkar, handlar, agerar. Börja där i stället.³ Pragmatismen är anti-cartesiansk men inte skeptisk. Men hamnar den då inte i Kants begreppsnät? I det Givna? Kants vändning var ju den epistemologiska, han tvivlar inte på det reella men ger upp alla anspråk på att veta vad det ”innerst” är, och frågar sig i stället hur vi *kan* veta någonting. Kant associeras ju ofta med citatet ”naturen rättar sig efter förståndet” vilket lätt kan missförstås. Kant menar att vi är tvingade att tänka *om* naturen på ett visst, rumsligt och tidsligt sätt, i *begrepp*, till exempel relationellt och kausalt (orsak-verkan). Detta sätt att tänka är oss givet, det är *a priori*. Det givna är *transcendentalt*, en nödvändig förutsättning för vårt tänkande, och kanske därmed för hela vår existens.

¹ Charles S. Peirce, ”How To Make Our Ideas Clear”, i H.S Thayer (red.), *Pragmatism, The Classical Writings* (Indianapolis/Cambridge, US: Hacket Publishing Company, 1982), s. 97, ”Denna tankens aktivitet som bär oss, inte dit vi vill, men till ett förutbestämt mål, liknar ödets gång.” Alla översättningar i detta bidrag är gjorda av författaren.

² Richard J. Bernstein, *The pragmatic turn*, (Malden, US: Polity Press, 2010). Peirce’ kritik av cartesianismen behandlas i kap.1, som refererar till Peirce’ tidiga skrifter 1868-69.

³ Charles S. Peirce, *How To Make Our Ideas Clear*, s. 95, ”Det reella, liksom varje annan kvalitet, består i den särskilda, uppfattbara påverkan som ting som har del i det [reella] åstadkommer.”

Det är inte alldeles lätt att reda ut hur de klassiska pragmatisterna tänkte om detta. De kände sig inte bekväma med tanken på det Givna och ville komma bort från den. Kant måste dessutom skilja ut etiken, som han inte kunde inordna under det Givna. Handlingar har ju både reella och moraliska konsekvenser.

Helt klart distanserade sig både James och Dewey från det Givna, medan Peirce, ”uppvuxen” med Kants lära, förmodligen hade det svårare. James tog sin utgångspunkt i den brittiska empirismen och Dewey såg i Hegel en första filosofisk utgångspunkt. Hegel ersätter Kants tidlöst givna medvetande med ett genetiskt medvetande, alltså ett medvetande som är historiskt situerat och utvecklas dialektiskt. Vad Dewey inte kunde köpa (av Hegel) var slutmålet, den absoluta Andens förverkligande, däremot lyckades han knyta an till Darwins evolutionism som en slags dialektisk utveckling mot alltmer komplexa organismer och strukturer. Därmed finns genomgående hos Dewey ett organiskt tänkande, också funktionellt, och jag skulle vilja säga, ett implicit systemtänkande.

Frågan om hur Peirce förhöll sig till det Givna är svårare. Även om inget är givet *a priori*, så tänker vi i begrepp, eller som Peirce kallar det, tecken (*signs*).⁴ Han utvecklar en logik och en teckenteori (*sign theory*) som det här skulle föra alldeles för långt att gå in på, men låt mig för det följande resonemangets skull antyda tankegången. Peirce talar om tre nivåer av verklighet, som helt enkelt benäms den Första, den Andra och den Tredje eller, vilket säger mer, en monistisk, en dyadisk och en triadisk. Den monistiska är sig ”selv nok”, den är separata kvaliteter, som inte på något sätt kan relateras/jämföras med varandra och som upplevs direkt utan förmedling av tankar/begrepp – egendomligt nog väljer han färger som röd och blå som exempel, den dynadiska är en relation mellan två entiteter (aldrig fler än två, det här är erfarenhetens värld, jag erfar den, det som är utanför mig, det andra, genom det motstånd det utövar, något som begränsar mig), den triadiska är tankens, begreppens värld. En triad består av ett *tecken* som står i en signifikativ relation till (*signifies*) ett *objekt*, samt själva relationen, som Peirce kallar *interpretant*, en förklaring/förståelse (*understanding*).⁵ För att ta ett exempel; rök (tecknet) kan peka på en eld (objektet, händelsen/handlingen). Förklaringen/interpretanten kan bestå av en förbränningsprocess. Man kan släcka elden och

⁴ En annan, senare och förbisedd (?) ”Kantiansk” pragmatist Clarence I. Lewis (1883–1964) håller fast vid att begreppen *måste* vara *a priori* men inte givna, alltså att vi på något sätt skapar dem själva. De är alltså inte givna för tanken utan tanken väljer dem och behåller bara de som fungerar. Se Clarence I. Lewis, ”A Pragmatic Conception of the A Priori”, i H.S Thayer (red.), *Pragmatism, The Classical Writings*, s. 364-374. En invändning, som kan göras mot detta, är väl ändå att logiken är given, men nej, svarar Lewis vi kan välja vilken logik vi vill bara den är internt konsistent, och vi väljer den som fungerar bäst i betydelsen nyttigast för oss. Men varför nödvändigtvis *a priori*? Därför att vi annars inte har några ”verktyg” att tänka med.

⁵ Bernstein, *The pragmatic turn*, s. 129-136.

nöja sig med det men då har man inte lärt eller förklarat någonting. Man kan gå vidare och fråga sig hur elden uppstod (dvs hur förbränningprocessen kunde komma igång). Den (interpretanten) blir då själv ett tecken med en ny interpretant, till exempel en gnista, som i sig är ett tecken etcetera. För varje led förfinar vi (förhoppningsvis) förståelsen. Men som varje interpretant (i Peirces teori) alltid följs av en ny kan detta pågå utan slut, i en oändlig regress.

Man kan nu ana hur Peirce tänker ”tvärtom”, utifrån objektet/handlingen/händelsen och dess upprullning ”bakåt” i flera led i stället för ”framåt” från det Givna. Och begreppsbildningen är succesiv, så att säga *on the fly*, en momentan anpassning till funna fakta, de begränsningar som erfarenheten (nivå 2) ställer upp, inte bara i den fysiska världen utan även för tanken (nivå 3). Skillnaden mellan en renodlad empirism och pragmatismen skulle då vara just denna återkoppling mellan erfarenheten och begreppsbildningen.

Accepterar vi detta resonemang kan vi konstatera att pragmatisterna befriat sig från både Grunden, kraven på *foundation*, och det Givna. Men hur förhåller de sig nu till Sanningen och Metoden (att nå Sanningen)? Att skapa nya begrepp gör ingen (verklig) hare, även om vi börjar med spåren. Det är här Peirce’ berömda maxin, som kommit att betraktas som nära nog en definition av pragmatism, kommer in:

*”För att fastlägga meningen av ett begrepp måste man beakta vilka praktiska konsekvenser som nödvändigtvis blir följderna av detta begrepps sanning; och totaliteten av dessa konsekvenser konstituerar hela detta begrepps mening”.*⁶

För varje (nytt) begrepp måste vi fråga oss vilka oundvikliga yttringar, alltså iakttagbara, kända eller upplevda erfarenheter (*experiences*) som med nödvändighet måste följa/resultera för att begreppet ska ha en mening, det vill säga peka på något objekt (ting eller handling/händelse). Maximen föreskriver ett experimentellt förfarande, med vilket vi undersöker om dessa yttringar föreligger i erfarenheten. I annat fall måste vi förkasta begreppet. Endast ”sanna, fungerande” begrepp överlever.

*”Alla pragmatister är vidare överens om att deras metod för att belägga meningen av ord och begrepp är ingen annan än den experimentella metod genom vilken alla framgångsrika vetenskaper (till vilka ingen med sinnet i behåll skulle räkna metafysik) har uppnått de grader av säkerhet som är säregna för var och en av dem idag; denna experimentella metod är i sig ingenting annat än en särskild tillämpning av en gammal logisk regel ”Av deras frukt skall du känna dem”.*⁷

⁶ Charles S. Peirce, ”The Architectonic Construction of Pragmatism”, i H.S Thayer (red.), *Pragmatism, The Classical Writings*, s. 53.

⁷ Charles S. Peirce, ”Historical Affinities and Genesis”, i H.S Thayer (red.), *Pragmatism, The Classical Writings*, s.57.

2.2 Pragmatisterna om att fixera en tro

En slutsats som en Kantian och en pragmatist kan instämma i är att vi inte kommer "das Ding an sich" in på livet. Skillnaden är att vi enligt Peirce's teckenteori och experimentella förfarande kan komma det *tillräckligt* nära inpå om vi bara är uthålliga nog.⁸ Den absoluta sanningen, liksom för Aristoteles oändligheten, finns inte *aktuellt*, men vi kan komma den *potentiellt* närmare. Potentialen kan uttryckas som "sannolikhet" eller "tro" (*belief*).

Det finns flera sätt att fixera en tro menar Peirce av vilka den experimentella är den *enda* godtagbara.⁹ Frågan är om inte Peirce fått alltför ringa erkännande för denna insikt, visst föregriper han Karl Popper och den logiska empirismen.¹⁰ Frändskapen mellan pragmatismen och vetenskaplig metod är uppenbar i citatet ovan. Andra historiskt förekommande sätt att fixera en tro (men alltså enligt Peirce inte godtagbara) är den nämnda *a priori*-metoden, den *auktoritära* och den "ohållbara", (*untenable*).¹¹ Jag går inte in på dessa här. Vägen till en tro sker via en "utforskning" (*inquiry*) som Peirce beskriver som en kamp (*struggle*). Den har sitt ursprung i en retning av sinnet (*irritation*) vållad av tvivel, och slutmålet är att stilla denna retning. Kampen upphör när retningen/tvivlet dövats av en tro. Man skulle då kunna få för sig att vilken som helst tro, som fyller detta syfte, duger. Men, säger Peirce, en tro av detta "trivsamma" slag är en tro för eremiter, den är ohållbar. Den fungerar inte i praktiken, i ett samhälle av individer, tron måste också vara rationell, *sann*.¹² Detta måste uppfattas i den ovan nämnda bemärkelsen att den kommit en bit närmare (den absoluta men aldrig uppnåbara) sanningen, att den allmänt omfattade tron är bokstavligt mer *sannolik* än någon annan. Uteslutandet av andra metoder än den experimentella betyder för Peirce att denna tro utvecklas inom ramen för vetenskaplig konsensus.

James förhåller sig däremot betydligt friare till dessa olika sätt att fixera en tro, vilket på sin tid vållade kritik mot pragmatismen bland annat för relativism och ytlighet, kanske beroende på missförstånd som uppstod när James populariserade pragmatismen och drog ut linjerna i en delvis annan riktning. Noteras bör alltså att det finns flera perspektiv på

⁸ Peirce, *How To Make Our Ideas Clear*, s. 98, "Vem kan gissa vad som kan bli resultatet av att fortsätta den vetenskapliga strävan i ytterligare tio tusen år, [om vi jämför med] aktiviteten de senaste hundra åren? Och om vi fortsätter en miljon år, eller en miljard, eller vilket antal år du vill, hur är det möjligt att säga att det finns någon fråga som inte slutligen kommer att bli besvarad."

⁹ Charles S. Peirce, "The fixation of Belief" i H.S Thayer (red.), *Pragmatism, The Classical Writings*,

¹⁰ Popper själv höll Peirce för en av alla tiders största filosofer, se Bernstein, *The pragmatic turn*, s. 33.

¹¹ Peirce, *The fixation of Belief*, s.68 ff.

¹² Peirce, *The fixation of Belief*, s. 74, "Det finns reella ting, vars egenskaper är helt igenom oberoende av våra åsikter om dem: dessa verkligheter påverkar våra sinnen enligt [natur]lagar, och, fastän våra intryck [sensations] är lika olika som våra relationer till dem, kan vi ändå, tack vare lagarna för föreställningar [perception] säkerställa genom förnuftsresonemang hur tingen egentligen är, och varje människa, om han besitter tillräcklig erfarenhet och förnuft komma fram till en och samma sann slutsats."

pragmatismen. Dewey ger sin syn i en skrift "*The Development of American Pragmatism*", där han visserligen ger Peirce sitt erkännande men märkligt nog, enligt min mening, ägnar större delen åt James. "*Peirce*", skriver Dewey, "*föresatte sig att ge en experimentell, inte en a priori tolkning av Kant, medan James försökte utveckla de brittiska empiristernas synsätt*".¹³

James både smalnade av och utvidgade Peirce' metod. Jag skulle vilja uttrycka det så att medan Peirce sökte sig bakåt i en begreppskedja och försökte finna så universella förklaringar/begrepp som möjligt till en handling/händelse, en förenande lag med drag av determinism, sökte sig James framåt mot de partikulära, individuella *framtida* konsekvenserna av en handling/händelse. James metod blir alltså prospektiv men också pluralistisk genom att den öppnar för ett vidare fält av utfall med möjlighet att välja genom att "tron" blir en aktör. James tycks mena att världen är som den är och det spelar ingen roll vad den verkande orsaken *är*, eller kan ha varit, men framtiden avgörs av vad vi *tänker* om den. Vi, och vårt tänkande, vår filosofi, påverkar såväl vårt handlande som konsekvenserna. Därför bör vi noga tänka igenom vårt handlande, *innan*. Och vi har rätt att välja vår "tro" efter hur vi förutser konsekvenserna, för oss. Tror vi, att vi blir lyckligare av att tro på Gud, och förutsatt att vi handlar därefter, så ska inga vetenskapliga doktriner i världen missunna oss det.

Det förvånar inte att James pragmatism väckte både kritik och förargelse. Det skulle återigen föra för långt att gå in närmare på James' filosofiska tänkande, men Dewey påpekar att det är viktigt att förstå exakt hur han tänkte. Vi måste knyta an till vad vi menar med "sanning". Återigen, existerar någon sanning? Vi har, med Kant och Peirce kommit fram till – och, med referens till Aristoteles – att den, liksom oändligheten, existerar potentiellt; "sanningen" är i alla fall ett hittills framgångsrikt, fungerande begrepp. Men om nu detta begrepp bekräftas utifrån de erfarna konsekvenserna av våra handlingar (experiment), varför då inte helt enkelt identifiera det (sanningen) med dessa, alltså med *erfarenheten*.¹⁴ Det finns inget behov att hänvisa till något, utanför denna? Detta är James' radikala empirism.

Jag kan inte undgå att få vittring på Cartesius', av Peirce påpekade, tvivelaktiga metodologi när jag skriver detta, och kanske var det så att Peirce tyckte att James gått för

¹³ John Dewey, "*The Development of American Pragmatism*", i H.S Thayer (red.), *Pragmatism, The Classical Writings*, s. 27 (fotnot).

¹⁴ Dewey, *The Development of American Pragmatism*, s. 31 "Men varför inte tänja argumentet till att uppfatta att meningen av sanning i allmänhet bestäms av dess konsekvenser? Vi får inte glömma att James var en empirist innan han var pragmatist och upprepade gånger påpekade att pragmatism egentligen är empirism utsträckt till sina legitima gränser."

långt, och därför försökte backa.¹⁵ Men Dewey verkar gilla det.¹⁶ Vad lägger då pragmatisterna in i ordet "erfarenhet"? Eftersom "erfarenheten" är ett så centralt begrepp för dem måste vi syna det i sömmarna.

2.3 Pragmatisterna om erfarenheten

Enligt Dewey har begreppet genomgått tre stadier. Ur ett visst perspektiv kan man se erfarenhet som en "konst", som artisteri eller "*craftmanship*", alltså kompetens att göra något väl, skicklighet. Och skicklighet bottnar i den praktiska verksamheten, i dess utövning, inläring och träning, vare sig det gäller att bygga ett hus eller leda en armé. För grekerna var detta ungefär allt de lade in i "erfarenheten". De skilde på "*techne*" (att veta hur man gör något) och "*episteme*" (att veta vad någonting är). Det senare var något som endast filosoferna sysslade med. För de brittiska empiristerna med Locke i spetsen var erfarenhet "sensationer" och "observationer". All kunskap hade sitt ursprung i sinnesdata och användes företrädesvis för att korrigera fördomar, spekulation (som andra filosofer sysslade med) och vidskepelse (som prästerna sysslade med). Erfarenheten hade en *kritisk* funktion. Det tredje och sista stadiet inträder med de klassiska pragmatisterna.¹⁷

För Peirce, James och Dewey har begreppet lite olika innebörder. Peirce knyter an till sin teckenteori med tre urskiljbara men oskiljbara nivåer, och förlägger erfarenheten främst till den andra nivån, den dyadiska, som ett direkt uppfattat "motstånd" från omgivningen; försöker jag gå rakt igenom en stängd dörr, så lär jag snart känna av detta motstånd. På begreppsnivån, den triadiska, har erfarenheten då den kritiska funktionen att säga "Nej (så är det inte)", det vill säga att avvisa alltför dristiga hypoteser, till exempel att det går att gå rakt igenom en stängd dörr, *fallibilism*. I linje med detta ligger den experimentella metoden och logisk empirism.

Den fråga som måste ställas i detta sammanhang är hur långt pragmatismen som metod sträcker sig. Den experimentella metoden, vars begränsning Peirce förmodligen insåg, kan inte sträckas för långt, den förutsätter ju fortfarande experiment, det vill säga handlingar, som i många fall inte är möjliga eller innebär för stort risktagande att påtrycka livet och omgivningen. Det gäller åtminstone delar av den sociala verkligheten (och mer därom nedan)

¹⁵ Charles S. Peirce, "What Pragmatism Is", i H.S Thayer (red.), *Pragmatism, The Classical Writings*, s. 105. Peirce var inte nöjd med hur pragmatismen populariserades och försökte lansera ordet "*practicicism*".

¹⁶ John Dewey, *Reconstruction in Philosophy*, (NY, US: Dover, 2004), s. 90-91. "Konfirmation, korroboration, verifikation ligger i handlingen (works), konsekvenser.[...]Det som vägleder oss "truly" är sant – demonstrerad förmåga för sådan vägledning är precis vad som menas med sanning. Adverbet "truly" är mer fundamentalt än både adjektivet "sann" och substantivet "sanning". Ett adverb uttrycker ett sätt, en handlingsmod". Närmast till hands ligger väl att översätta "truly" med "korrekt, adekvat, ändamålsenligt". I samma skrift skriver han att den "chock" den pragmatiska filosofin vållat kan förstås mot bakgrund av den klassiska uppfattningen om en absolut sanning, "så djupt ingraverad i människans medvetande", s.91.

¹⁷ Bernstein, *The pragmatic turn*, s. 148-149

men också inom naturvetenskapen till exempel inom partikelfysik, klimatologi och astronomin; vi kan inte utsätta en avlägsen stjärna, inte heller vår egen, för experimenterande utan bara göra simulerade experiment – vilka bara kan ge ”mjuka fakta” – eller helt enkelt observera den.¹⁸ Man kan visserligen invända ”inte än”, att det är i princip möjligt. men det är ingen bra invändning.

James och Dewey har som vi sett en friare och mer positiv syn och betydligt mer varierad syn på erfarenheten. Man skulle rentav kunna uttrycka det som så, att erfarenheten snarare säger ”Ja (så kan det bli)”. Erfarenheten pekar inte bakåt, utan framåt, mot nya möjligheter. Till erfarenheten måste då läggas sådana psykiska faktorer som ”fantasi”, ”kreativitet”, ”visioner” etcetera. För James är till exempel den religiösa erfarenheten något att tas på högsta allvar. Erfarenheten tjänar inte bara till för att verifiera/falsifiera, den har också andliga dimensioner och är skapande.

Dewey talar hellre om *en* erfarenhet (*an experience*) än om erfarenheter eller erfarenheten generellt. Han exemplifierar hellre än definierar, ett genomgående drag i hans skrivande. Engelskan verkar inte skilja på vad vi på svenska skulle uttrycka som upplevelse och erfarenhet (på tyska *Erlebnis* och *Erfahrung*). Jag tror att när han talar om *an experience* menar han (i de flesta fall) upplevelse. Skillnaden är långtifån kristallklar.¹⁹ I *Art and experience* från 1934 skriver han att en erfarenhet skall ses som en *enhet*. Erfarenheten uppstår i interaktion med en omgivning och måste då ses som en relation, eller snarare många relationer, som så att säga ”ligger i luften” mellan oss och världen – upplevelsen däremot *kan* vara rent individuell men kan givetvis också delas.²⁰ *An experience*, enligt Dewey, har en början och ett slut och en viss fortvarighet, och kännetecknas av ett sammanhang mellan sina delar, en helhet som är koherent och har en dominerande *kvalitet*. Denna kvalitet kan vara en känsla, intellektuell, religiös, estetisk med mera. Om jag gör en resa till Mars så gör jag onekligen en massa erfarenheter (kanske experiment, som kan användas för verifiering/falsifiering) men upplevelsen är en enda helhet. Upplevelsen har en början och ett slut och *domineras* av upptäckarglädje, förväntan, kanske känslan av att vara först på plats eller något annat. Om jag försvinner ut i rymden har jag en *annan* upplevelse av resan med troligen ett annat, inte så angenämt slut.

¹⁸ Jakten på den s.k. Higgs partikel vid CERN i Geneve har föranlett somliga att befara att experimenten kan skapa svarta hål, med potential att uppsluka hela vår värld.

¹⁹ John Dewey, *Art and Experience*, (NY, USA: Penguin, 2005). Den har såvitt jag vet inte översatts till svenska; jag tror att den skulle bereda översättaren stora svårigheter att mellan ”erfarenhet” och ”upplevelse”, när Dewey skriver ”*experience*”.

²⁰ Dewey, *Art and Experience*, s. 45, ”[...] varje erfarenhet är resultatet av interaktion mellan en levande varelse och någon aspekt av den värld i vilken hon lever.”

Vi säger ju att vi ”lär av erfarenheten”, att erfarenheten menar något, har något att säga. Detsamma kan väl sägas om upplevelsen. Den är som ett meddelande, den kan störas och kräver koncentration, fokusering. Dewey fäster stor vikt att erfarenheten/upplevelsen når, som han uttrycker det, *fulländning* (*consummation, fulfillment*). Därmed tycks han mena att den inte bara har ett (avsett?) slut utan är i någon mening *perfekt*. Oavsett vad den dominerande kvaliteten är har den då en *estetisk* effekt, känslan av perfektion i resultatet, ett mästerverk. Detta gäller, för att nu ta några extrema exempel, såväl för filosofen, som äntligen har insett sanningen, som för mig då jag, efter resans slut, stiger ner på Mars. Men det kan gälla också i vardagslivet, om vilka upplevelser som helst.²¹ Varför fäster han då så stor vikt vid detta?

2.4 Dewey om den estetiska erfarenheten

Att en upplevelse, vilken som helst, har en estetisk effekt (om den är fulländad) betyder emellertid inte att den i sig är estetisk. Den estetiska *erfarenheten* har en särställning.²² I *Art and Experience* skriver Dewey att en estetisk erfarenhet är den rena erfarenheten och att om filosofen vill förstå vad erfarenhet är så måste han/hon vända sig till den estetiska erfarenheten, till konsten.

Varför gör Dewey dessa distinktioner? Varför är estetisk erfarenhet en *ren* erfarenhet? Och varför denna betoning på erfarenhetens/upplevelsens fulländning? Poängen tror jag är att till skillnad från andra erfarenheter är den estetiska erfarenheten *inte* funktionell och konstverket *har inget annat syfte än att vara sig självt*. Konsten är alltså *ändamålsenlig*, någon annans eller något annat ändamåls tjänare.²³ Men ordet skulle kunna vara en synonym till ”pragmatisk”. Om så, kan konsten och den estetiska erfarenheten inordnas under den pragmatiska, experimentella metoden? Visst, konstnären prövar sig fram, i skenet av gamla och nya erfarenheter, där varje steg tar sats i det som uppnåtts hittills. Med sin fantasi och sin kreativa förmåga urskiljer konstnären möjligheter och deras konsekvenser och gör sina val.

Jag tycker att ett längre citat ur ”*The Development av American pragmatism*” platsar här:

”Pragmatism presenterar sålunda sig själv som en utvidgning av historisk empirism, men med den fundamentala skillnaden att den inte replikerar på föregående fenomen utan på efterföljande, inte på

²¹ Dewey, *Art as Experience*, s. 37 ”Ett arbetsbeting är avslutat till belåtenhet; ett problem får sin lösning; ett spel är genomspelat; en situation som den att inta en måltid, spela ett parti schack, konversera, skriva en bok, eller delta i en politisk kampanj, avrundas så att dess slut är en fulländning och inte [bara] ett upphörande. En sådan erfarenhet är en helhet och bär med sig sin egen individualiserade kvalitet och självfullräcklighet. Den är 'en' erfarenhet.”

²² Jag väljer här att skriva ”erfarenhet” vilket jag hoppas skall förklaras av fortsättningen.

²³ Dewey, *Art as Experience*, s. 285-286, ”Det [konstverket] erbjuder inte medel med vilka ändamål utöver och bortom existensen av objektet kan exekveras. [...] Detta faktum konstituerar den estetiska erfarenhetens unikheter [...] för estetisk erfarenhet är erfarenhet i sin integritet. [...] För den är erfarenhet befriad från krafter som hindrar och förvirrar dess utveckling som erfarenhet; det vill säga befriad från faktorer som underordnar en erfarenhet så som den upplevs direkt någonting bortom sig själv. Till den estetiska erfarenheten måste alltså filosofen gå för att förstå vad erfarenhet är”.

tidigare händelser utan på handlingsmöjligheterna. Och denna förändring i synsätt är nästan revolutionerande i sina konsekvenser. En empirism som nöjer sig med att repetera redan timade fakta har ingen plats för möjligheter och frihet. Den kan inte finna utrymme för generella begreppsidéer, åtminstone inte annat än som summeringar eller noteringar (om händelser). Men när vi anlägger pragmatismens synsätt inser vi att generella idéer har en helt annan roll att spela än att rapportera och registrera tidigare erfarenhet. De är baserna för att organisera framtida observationer och erfarenheter.”²⁴

Citatet kan, enligt min mening, referera både till den experimentella metoden och konstnärlig verksamhet. Men hur utfaller frågeställningen betraktad, inte utifrån konstnärens erfarenhet, utan utifrån betraktarens upplevelse? Om konsten inte har något syfte annat än att vara sig ”selv nok”, har den då inget högre syfte? Här finns en ambivalens i Deweys tänkande. Å ena sidan drar det åt functionalism och systemtänkande, å andra sidan mot i-sig-själv slutenhet, ”attityder”. Frågeställningen återkommer, som vi skall se, inom andra områden, moralen, demokratin. På frågan om ”varför demokrati?” kan vi till exempel svara ”därför att demokratier aldrig råkar i krig med varandra”, alltså ett fredssyfte, eller, med Dewey, att demokrati är en attityd att förhålla sig till samhället och sina medmänniskor. Den ambivalens, som många anser sig finna i hans tänkande, kan ha sin förklaring här.

Art and experience skrevs sent i hans liv, 1934. Den är enligt min mening inte lika klar och transparent som hans tidigare verk, till exempel *Democracy and education* (se kap.3). Ville han med verket rädda konsten från kapitalismens gripklor?²⁵ Ville han inmuta ytterligare en domän för pragmatismen? Ville han uppnå i-sig-själv-slutenhet för sin filosofi?

Jag anar, men det är förstås ren spekulaton, att han ville allt detta och att han ser en utväg. Vad är meningen, i bemärkelsen syftet, med livet? Dewey svar är: livet är sig ”selv nok”. Och för individen: att komma i exakt balans med en föränderlig omgivning och att utvecklas harmoniskt med denna. Det kräver en momentan och ständig anpassning vilket gäller för allt levande, liksom för mänskligheten i sig. Om livet görs till ett konstverk och mänskligheten till en konstnär vilken i sin framgångsrika strävan att fullända det – att åstadkomma en harmonisk ordning – gör erfarenheter som (i och med framgången) bekräftar erfarenheterna som sanna så har han (Dewey) hittat en fast grund. Sanningen finns där, inte långt bort i himlen eller på en någon annan plats i eller bortom universum, utan bland oss, kanske för evigt ouppnåelig, men vi erfar den allt bättre, steg för steg, pragmatiskt. Dewey skulle, om han varit närvarande vid mötet på *The Metaphysical Club*, ha kunnat rest sig från sin *armchair* efter Peirce’ presentation och med båda handflatorna i bordet, säga: ”Mina herrar, Charles har rätt, vi söker

²⁴ Dewey, *The Development of American Pragmatism*, s. 32-33.

²⁵ Kritiker av pragmatismen hävdade bland annat att den var ”affärsmännens” filosofi”.

sanningen, men sanningen är som vår skugga. Låt oss nästa gång träffas under middagssolen.”

3. Dewey om utbildning

Hur förhåller sig nu pragmatismen till kunskapen? Har den någon kunskapsteori överhuvudtaget? Vad är i så fall kunskap, enligt pragmatisterna? Det är uppenbart att ren introspektion är utesluten som kunskapskälla, Cartesius ”grund” vilar inte ens på lösan sand, om man ska följa Peirce. Det raka och enkla svaret är väl att kunskap är fixerad tro, bekräftad av erfarenheten. Men hur är det med den kunskap som inte är min genomlevda erfarenhet? Enklast går vi väl runt den frågan genom att hänvisa till att den är tidigare, av andra, bekräftad och *lagrad* erfarenhet. Den är också *delad* kunskap. Alla människor sitter på en egen personligt erfaren kunskap men har också tillgång, mer eller mindre, till andras och till tidigare generationers. Kunskapen är en immateriell *allmänning*. Den förmedlas genom utbildning och Dewey går nu så långt att han vill göra filosofin till en *generell teori om utbildning*.

Deweys *Democracy and Education* från 1916 måste betraktas som hans huvudverk, åtminstone om man ser till det svenska genomslaget. Det är ingen svår läsning, till skillnad från många andra filosofer uttrycker han sig enkelt och klart. Men det är också bitvis en ganska tråkig läsning och till synes inte särskilt originell. Framställningen flyter på utan höjdpunkter, möjligen i vågor, se kap.5. Det finns en tydlig struktur i verket, men det är en väv med många omtagningar.²⁶ Om man ska få en bild av hans pragmatiska ”filosofi” måste man nog först ha läst något annat, därför har jag ägnat pragmatismen lite mer utrymme i tidigare avsnitt än vad som kanske är motiverat, om man bara intresserar sig för Dewey som pedagog (och demokrat). Reservationen som då måste göras är givetvis att han har påverkat vår tid mer än de flesta filosofer (utanför deras egen krets), risken för att han behandlas ”ohistoriskt” är viktig att uppmärksamma.

I kap. 24 av detta verk för emellertid Dewey fram denna originella idé att filosofin är en teori för utbildning. Hur motiverar han den? För att besvara frågan måste jag först reda ut hur han ser på utbildning, och sedan hur han definierar filosofin (tills vidare lämnar jag demokratin därhän). Utgångspunkten för Dewey är att människan är en social varelse som sluter sig samman (associerar sig) i grupper eller samhällen. Sådana sociala konstellationer har ett behov av kontinuitet och utveckling, att återskapa, reproducera sig från generation till generation (pragmatisterna använder med förkärlek termen *rekonstruera* som kanske har mer betoning på utveckling – med ”det gamla” som grund – än på kontinuitet). Denna

²⁶ Dewey motiverar dock omtagningarna med att utsikten från just *olika* höjdpunkter ger nya insikter.

rekonstruktion är motivet för utbildning och utbildning är sättet att genomföra den. Erfarenheter, vunna genom handlingar och reflektioner över dessas konsekvenser, gjorda av en äldre generation, förmedlas till en yngre. Men de unga måste också få göra egna erfarenheter, annars ingen utveckling, i en öppen och tillåtande (demokratisk) miljö. Det leder Dewey fram till hans omtalade undervisningsmetoder med betoning på återkoppling mellan teori och praktik. Den pragmatiska (experimentella) metoden är förutom att vara den filosofiskt mest motiverade också den mest effektiva. Till exempel är disciplin en följd av det engagemang och intresse som uppstår då eleven ställs inför ett problem att lösa.

Utbildning är samtidigt fostran i hur man beter sig i och förstår sociala relationer. För Dewey hör (fakta)kunskap och moral intimt samman och bör integreras i undervisningen. Detta sker helst i miljöer som så mycket som möjligt liknar verkliga miljöer och som efterskapar verkliga livssituationer. Det är också viktigt att kroppen och alla sinnen tas i bruk, inte bara medvetandefunktioner. Man kan här tala om en "handens kunskap" eller "tyst kunskap". Dewey förknippas ofta med uttrycket "*learning by doing*", vilket dock är en högst extrem parafras av hans tänkande.

Redan nu kan man ana att Dewey ser en koppling mellan pragmatisk filosofi och utbildning. Båda är tillämpningar av Peirce' något dunkla maxim att utgå från handlingen och beakta, reflektera över, dess konsekvenser. Därur uppstår både lärdom och moralisk vägledning. Men Dewey vill mera. Han vill visa att hans påstående ovan följer ur respektive en kunskapsteori och en moralteori. Han ställer därför retoriskt frågan: "*Vad är lärande?*" Och svarar: "*Det har att göra med kunskap.*" Vilket svar leder till frågan: "*Och vad är då kunskap?*" Och sedan: "*Vilken är relationen mellan lärande, kunskap och dygd?*"²⁷ Svaren följer i Kap. 25-26 av *Democracy and Education*.

3.1 Dewey om kunskapsteorin

Dewey konstaterar rakt på att det finns olika kunskapsteorier. Dessa har sin uppkomst i en uppdelning av samhället i olika grupper eller klasser, ofta dualistiskt: rik – fattig, man – kvinna, aristokrati – vanligt folk (*baseborn*), regent – undersåte, vilket ofrånkomligt sätter upp barriärer för kommunikation. Dessa grupper konfronteras därför med olika livsvillkor och gör olika erfarenheter, som "*om filosofi är en rättfram redovisning av erfarenhet*" resulterar i dualistiska filosofier.²⁸ Han erkänner visserligen att det finns filosofiska läror som höjer sig över detta, till något "*högre än vad man kan finna i erfarenhet*" men då till priset av transcendentalism (och absolutism).²⁹ I dessa ord visar sig Deweys förankring i pragmatismen

²⁷ John Dewey, *Democracy and Education, The Middle Works*, vol. 9, s. 340.

²⁸ Dewey, *Democracy and Education*, s. 343.

²⁹ Dewey, *Democracy and Education*, s. 343.

kanske klarare än i något annat han skrivit. Men redan här har han då gjort en avgränsning för filosofins del.

Han pekar sedan på sådana dualistiska ”oppositioner” inom filosofin mellan:

Empirisk och (högre?) rationell kunskap. Den förra identifieras gemenligen med vardagslivets bekymmer, den senare med intellektuella övningar som bara resulterar i teoretisk insikt. Socialt företrädes den förra av arbetarklassens förnuft, den senare av den från försörjningsproblem avskärmade ”lärdas” klassens.

Partikulär och universell kunskap. Den förra är ett resultat av erfarenheten, den senare förnuftsbaserad. Man kan här *en passant* notera Deweys glidningar mellan begreppen, i punkten ovan skiljer han uppenbarligen mellan två olika slags förnuft, här finns bara det ena representerat, nämligen det som generaliserar utifrån det partikulära och formulerar sig i allmängiltiga lagar. Här utlägger han också ”antitesen” mellan kunskap ”i sin helhet” och lagrad kunskap (som jag ovan kallat ”boklig lärdom”, en allmänning). Den senare är *extern* – ”sanning existerar färdigförpackad, någonstans” – och *auktorativ*.³⁰

Aktiv och passiv kunskap. Oppositionen märks i synen på det, förment, passiva ”stämplandet” av sensoriska intryck på medvetandet, och på motsatsen, medvetandets egengenererade aktivitet (rent tänkande), som med fördel ”*hålls på behörigt avstånd från all nedsmutsande kontakt med sinnesorganen och externa objekt*”.³¹ Notera Deweys pejorativa användning av vissa begrepp och samtidigt hur stilen når högre nivåer än i det övriga verket.

Förnuft (intellect) versus känslor. De senare ses som helt privata, personliga utan något samband med det rena intellektets omfattande av fakta och sanningar.

Vad allt detta kokar ned till är nu skillnaden mellan att veta och att göra, teori och praktik (*knowing and doing*) och att åtgärda det utbildningsmässiga ”onda” som är resultatet av denna separation. Vetenskapens landvinningar inom fysiologi och psykologi har gjort denna åtskillnad av kropp och själ ohållbar. Tyvärr har den ersatt denna filosofiska dualism med ny, inte så mycket bättre, nämligen den mellan hjärnan och den övriga kroppen. Biologin, och här åberopar Dewey Darwins ”upptäckt” av evolutionen, har tvärtom pekat på det intima förhållandet mellan kroppens alla organ. Ingen kan betvivla, skriver Dewey, att kunskap har att göra med ”*reorganisering av aktiviteter, i stället för att vara någonting isolerat från all aktivitet, komplett för sig själv och för sin egen räkning*”.³² Intellektets roll växer i takt med att kraven från tillvaron och dess komplexitet ökar, genom att det har ett större utsnitt av

³⁰ Dewey, *Democracy and Education*, s. 344.

³¹ Dewey, *Democracy and Education*, s. 345 .

³² Dewey, *Democracy and Education*, s. 347.

framtiden att förutsäga och planera för. Den levande organismen utvecklas som en del av världen och kunskapen är en deltagandets modus (i världen).

3.2 Dewey om moralteorin

Dewey konstaterar först att danande av karaktären är ett givet inslag i all utbildning. Tyvärr är även detta karaktärsdanande drabbat av dualismer. Den första är mellan inre och yttre (*Inner and Outer*), mellan andligt och fysiskt. Den skiljer mellan avsikt (motiv) och karaktär, som anses reflektera inre egenskaper, och konsekvenser och uppförande, som är yttre. Denna moraliska dualism är en följd av den kunskapsteoretiska dualismen mellan kropp och själ, men lika lite som denna är den adekvat. En (moralisk) handling är resultatet av ett fritt val, som innefattar en bedömning av konsekvenserna. Det förhållandet att valet (motivet) föregår konsekvenserna och kan ta tid, är inget skäl för en uppdelning i två moment. Det moraliska valet och handlingen är en kontinuerlig historia, den går inte att upplösa i först en rent psykisk process, följd helt abrupt av en radikalt annorlunda, fysisk process.³³

(Den oskäliga) uppdelningen har haft olika effekter under historiens lopp. Mestadels var motivet det som räknades som moraliskt, konsekvenserna (även uteblivna sådana till exempel världsfrånvärande som i religiöst klosterliv) som intet. Även Kants moral kan hänföras till inre motiv. En reaktion på denna inställning var till exempel utilitarismen för vilken konsekvenserna av en handling, resultatet, utgör den enda värdemätaren på moral. Sedvanlig moral är en inkonsistent kompromiss mellan båda dessa synsätt, enligt Dewey.³⁴ Kant skiljer ju även sin moralteori från sin kunskapsteori. Detta ger utslag menar Dewey i en felaktig syn på förnuft (intellekt) och karaktär. ”Moral betraktas ofta som en affär i vilken vanlig kunskap inte har något att skaffa” skriver han.³⁵ Men det är lika omotiverat att skilja på förnuft och karaktär som mellan förnuft och känslor, speciellt skadligt blir detta om intellektet konstant nedvärderas när det gäller moralisk undervisning och den senare bara blir en fråga om ”katekesisk instruktion”. (Korrekt) uppförande lär man sig i första hand genom kunskap erhållen genom kraven från erfarenheten, insikt i konsekvenserna av ens handlingar. Alltså återigen pragmatiskt.

En annan, moralisk ”opposition” är den mellan plikt och intresse. Plikten föreskriver något, enligt någon generell lag, oavsett den personliga bedömningen medan att agera enligt intresse anses ”själviskt. Men enligt Dewey missförstår man då relationen mellan ”intresse” och ”självet”. Misstaget man gör är att betrakta ”jaget” som något bestämt, redan färdigt, vars positioner förbättras endast om konsekvenserna av handlingen utfaller positivt i någon yttlig

³³ Dewey, *Democracy and Education*, s. 357.

³⁴ Dewey, *Democracy and Education*, s. 359.

³⁵ Dewey, *Democracy and Education*, s. 364.

mening. Men om man betraktar ”jaget” som något som *formas* genom valet av handling så klarnar hela situationen. Den som undviker att bistå någon i nöd, för att han värnar sin personliga säkerhet eller bekvämlighet, gör ett val, som innebär att ”*han föredrar att vara detta slags själv*”.³⁶ Det ligger alltså i hans *intresse* men kanske inte i hans ”egen-intresse” att bistå den andre, en fråga om *vem* man vill vara. På så sätt kopplar Dewey ihop motiv och handling. På mig verkar denna distinktion något skruvad, till slut verkar det ju ändå vara egenintresset som avgör. Jag skulle nog söka mig till någon annan filosof för ett mer ”moraliskt” perspektiv, till exempel ett pliktperspektiv. Dewey skulle dock underkänna det. En man som agerar utifrån plikt, eller vilket är samma sak, en princip, uppför sig som en

”som insisterar på att gå sin egen väg utan att lära av erfarenheten vilken som är den bättre vägen. Han inbillar sig att någon abstrakt princip bekräftar hans vägval utan att inse att hans princip kräver bekräftelse”.³⁷

Den pragmatiska filosofin lyser här igenom med en kanske inte så upplyst låga. Slutligen, moral är inte bara, eller ens huvudsakligen, plikter och principer. Och den är inte bara individuell. Det är hela vår attityd som räknas, i våra relationer till alla andra i det sociala livet. Och den går igen i *alla* våra handlingar även om den sociala kontexten inte är uppenbar vid tidpunkten för själva handlingen. Moral och uppförandekvalitet är i själva verket identiska.³⁸

Utgående från dessa genomgångar av kunskaps- och moralteorier menar nu Dewey att det är berättigat att påstå att filosofin är en generell utbildningsteori. Jag vet inte om jag håller med, i varje fall är jag inte övertygad. Men genomgången visar tydligt nog, tycker jag, en mycket stark påverkan av pragmatisk filosofi i hans syn på utbildning. Gäller detsamma i hans syn på demokrati?

4. Dewey om demokratin

Dewey är en stark förespråkare för demokrati. Han anser att demokratin är viktigare som process än för det resultat den kan uppvisa. Därmed inte sagt att han tror att resultatet skulle vara underlägset någon annan politisk samhällsorganisation, snarare tvärtom, men han vill framhäva att demokrati, precis som moral, är en attityd. Vad som ovan sagts om moral kan därför lika väl sägas om demokratin. Det demokratiska förhållningssättet visar sig i alla våra handlingar och kräver en mognad som endast en på demokratisk fostran inriktad undervisning kan ge. Demokratin måste på samma sätt som moralen vara integrerad i undervisningen och är lika viktig som kunskapsinhämtning.

³⁶ Dewey, *Democracy and Education*, s. 361.

³⁷ Dewey, *Democracy and Education*, s. 366.

³⁸ Dewey, *Democracy and Education*, s. 364.

Detta intima sammanhang mellan demokrati och undervisning framgår ju klart redan i titeln ”*Democracy and Education*” men hans demokratisyn är inte så explicit utvecklad i detta verk. Hans artiklar ”*My democratic creed*” och ”*Creative democracy*” är snarast lovsånger till demokratin, varför jag lämnar dem därhän till förmån för den mer substantiella diskussion han för i sitt verk *The public and its problem* från 1927.³⁹ Jag riktar då in mig på mitt huvudtema, den om den pragmatiska filosofins roll i hans tänkande och jag fokuserar på sista kapitlet *The problem of method*.

Vad är ”*the public*”, samhället? Dewey vill inte, sin vana trogen, göra några definitiva avgränsningar. Det är lätt att se ”Staten” med sina tjänstemän (*officers*) som motsatsen. Dessa är, som privatpersoner, liksom vi alla andra en del av samhället. En demokrati skiljer sig från andra statsformer genom deras oväld eller ojävighet, dvs. icke-inblandning av den privata sfären i tjänsteutövningen. Men också vi, menar Dewey, är bundna av detta när vi lägger vår röst. Så fort vi agerar utifrån ”privata” intressen passerar vi gränsen. Samhällets väl och ve måste vara vårt primära intresse. Det innebär att någon gräns inte bör dras mellan samhället och staten. Vissa måste anförtros institutionella uppgifter i samhällets tjänst, det är allt. Och vi, de andra, måste kunna tillsätta och avsätta dem.

Historiskt sett kan man se demokratin som en (kamp)metod för ”vanligt folk” att göra sig kvitt alla självutnämnda aristokratiska härskare, vare sig de åberopat legitimitet från Gud, markägande och bördsrätt eller från slagfältet (oftast en kombination).⁴⁰ Vissa grupper har dock gått i bräsch. I artikeln ”*Liberalismens framtid*” tecknar Dewey bakgrunden till medelklassens framväxt och seger genom åberopandet av mänskliga fri- och rättigheter. Vad liberalismen sedan glömde var att den behövde utveckla ett rikare spektrum av friheter än just de som gjort den själv framgångsrik. Framför allt tappade den bort den nödvändiga balansen mellan fri/rättigheter (det privata) och oväld (det sociala).⁴¹ Det har lett till en meningslös (*nonsense*) antites mellan ”individ” och ”kollektiv” det vill säga samhället som en social kropp, med förlust av den demokratiska andan (eller anden?) som följd.⁴² Än värre blir denna antites när staten utskilt sig som en i samhället autonom del som följer sin egen logik (och ideologi).

Detta har bäring på utsträckningen av kollektivets, representerat av staten, ingripande och reglering av det samhälleliga kollektiva och individuella liv, vilken dess tjänare det är.

³⁹ John Dewey, *The public and its problem*, (Ohio, US: Ohio University Press, 1991).

⁴⁰ Dewey, *Liberalismens framtid*.

⁴¹ Dewey, *Liberalismens framtid*, ”Oväld” är här mitt uttryck för vad som annars skulle kunna betecknas som ”skyldigheter, solidaritet etc”

⁴² Dewey, *The public and its problem*, s. 190-191.

”För det handlar om konsekvenser och arten av konsekvenser och förmågan att uppfatta och agera på dem varierar med de industriella och intellektuella aktörer som är verksamma”.⁴³

Och några rader ovan detta:

”Problemställningen om relationen mellan auktoritetsbegreppet och frihetsbegreppet, mellan personliga rättigheter och sociala skyldigheter, med endast en underordnad illustrativ referens till empiriska fakta, har fått ersätta ett efterforskande av konsekvenserna av en viss partikulär fördelning, under givna förutsättningar, mellan specifika friheter och auktoriteter, liksom en efterforskning av hur en ändrad fördelning skulle resultera i mer önskvärda konsekvenser”.⁴⁴

Jag tycker att Dewey här tydligt visar sin påverkan av den pragmatiska filosofin. Han nämner på flera ställen att samhället inte är någon absolutistisk ”fix-und-fertig” historia utan förändras och måste förändras efter de premisser det själv skapar i sin utveckling. Samtidigt tycker jag att han här ger uttryck, inte för en teleologisk utveckling (mot något absolut), men mot något som blir bättre och bättre, och vad kan det vara annat än *närmare* ett idealsamhälle, det i sig själv fulländade. På så sätt knyts det också närmare *sanningen*.

Pragmatismen och Dewey speciellt har anklagats för att förespråka social ingenjörskonst. Vissa citat, som kan hämtas ur *The public and its problems* konfirmerar till synes detta, men de kan vara lösryckta ur sitt sammanhang. Att han, även vad gäller kunskapen om det sociala, förespråkar att man tillämpar vetenskaplig *experimentell* metod, är helt klart. Att förespråka något slags ”systemsamhälle” är dock något helt annat och främmande för Dewey, även om det är uppenbart att han tänker funktionellt och relationellt. Här dyker det ambivalenta i hans tänkande åter upp. Ett citat får räcka för att belysa min kommentar ovan:

”[Den sociala vetenskapens] maskineri kommer inte längre att i sig självt tas för kunskap, utan kommer att betraktas som medel för att göra upptäckter av fenomen med social innebörd och för att förstå deras mening. Opinionsskillnader i bemärkelsen skillnader i omdömen om vilken kurs som är bäst att följa, vilken policy som är bäst att pröva, kommer fortfarande att finnas. Men opinioner i bemärkelsen föreställningar som formats och omfattats utan att ha verifierats kommer att reduceras i antal och betydelse”.⁴⁵

5. Avslutning

Jag har i det här bidraget försökt ge en uppfattning om hur Deweys tänkande om utbildning och demokrati påverkats av den pragmatiska filosofin. Helt klart är att Dewey är en pragmatist ut i fingerspetsen men han är flexibel och inte doktrinärt bunden. Han har hämtat mycket från Peirce och James och säkert – utan referenser – en hel del från annat håll. Hans

⁴³ Dewey, *The public and its problem*, s. 193.

⁴⁴ Dewey, *The public and its problem*, s. 193.

⁴⁵ Dewey, *The public and its problem*, s. 203.

försök att göra filosofin till en generell teori för utbildning förefaller mig en smula ansträngt. Som filosof når han inte upp till Peirce' originalitet och frågan är om inte Dewey främst är en eklektiker. Peirce hade troligen alltid vetenskapssamhället i tankarna och som modell – Peirce, som främst var logiker, tillämpade den pragmatiska metoden bara på ett smalt och begränsat diskursuniversum, påpekar Dewey.⁴⁶ Själv försökte han utsträcka pragmatismen och den experimentella metoden till praktiskt taget livets alla områden, konst, utbildning, moral, politik, logik. Frågan är om han lyckades fullt ut. Att Peirce kommit i skymundan av Dewey tror jag – om vi bortser från valet av ”topics” – beror på att Dewey uttrycker sig på ett eget sätt, enkelt med många konkreta detaljer samtidigt som han är tillräckligt ”orkestral”, med böljande teman, för att man skall svepas med. En filosofins Wagner! Och jag slutar med ett vackert citat av Bernstein: ”Dewey hade den unika förmågan att nå bortanför akademien, att tala till ett brett lager av medborgare och om det som berör vanligt folk.”⁴⁷

⁴⁶ Dewey, *The Development of American Pragmatism*, s. 23.

⁴⁷ Bernstein, *The pragmatic turn*, s. 88.

